

Metoderapport

til SKUP-prisen for 2002

1. Journalister

David Stenerud og Pia A. Gaarder

2. Tittel på prosjektet

”Verstinger i Oljefondet”

3. Publisering

Prosjektet består av en serie på ti saker (unntatt mindre oppfølgingssaker og sitat-saker):

19. februar 2002:

Tittel: Oljefondet med millioner i Utkal-selskap

Sak: Oljefondets andel i det omstridte gruveprosjektet Utkal i India øker som en følge av at Norsk Hydro trekker seg ut – dessuten øker Oljefondet investeringen i den gjenværende partneren Alcan.

Publisert: www.norwatch.no og NorWatch nr ¾-2002

Gjengitt i Ny Tid, Dagbladet og sendt ut av NTB

8. mars 2002:

Tittel: - Dette er ikke et miljøfond

Sak: Den delen av Oljefondet som omtales som ”Miljøfondet” investerer i svært tvilsomme selskaper, deriblant tobakkprodusenter, selskaper som er etablert i Burma, kjemikalieselskaper samt miljøverstinger som ExxonMobil og Rio Tinto.

Publisert: www.norwatch.no og NorWatch nr ¾-2002.

Gjengitt på P4

25. mars 2002:

Tittel: Oljefondselskap kan dømmes for menneskerettsbrudd

Sak: Det amerikanske oljeselskapet Unocal, som er en av partnerne på gassfeltet Yadana utenfor Burma, må møte i retten i USA tiltalt for brudd på menneskerettighetene. Både Norsk Hydro og Statoil var i forhandlinger om operatøransvar på Yadana-feltet, men trakk seg etter kritikk.

Publisert: www.norwatch.no og NorWatch nr ¾-2002

25. mars 2002:

Tittel: - Miljøfondet er latterlig

SV kritiseres kraftig av miljøbevegelsen for manglende oppfølging av Miljøfondet.

Publisert: www.norwatch.no

Sendt ut av NTB

11. april 2002:

Tittel: Klasebomber i Oljefondet

Oljefondet er inne i klasebombe-produksjon, gjennom investeringen i den amerikanske våpen-giganten General Dynamics.

Publisert: www.norwatch.no og Dagbladet, senere NorWatch nr 5/6-2002
Sendt ut av NTB og ANB

4. mai 2002:

Tittel: **Oljefondet investerer i atomvåpen**

Sak: Oljefondet investerer i atomvåpen gjennom den amerikanske våpenprodusenten Lockheed Martin.

Publisert: www.norwatch.no og NorWatch nr 5/6-2002

Forsidesak i Magasinet, startskudd for Dagbladets serie om Oljefondet

9. mai 2002:

Tittel: **Oljepenger oppgraderer atomsprenghoder**

Sak: Oljefondet er inne i mer atomvåpenproduksjon gjennom det amerikanske selskapet Honeywell International.

Publisert: www.norwatch.no og NorWatch nr 5/6-2002

Sendt ut av NTB og ANB

19. september 2002:

Tittel: **Verstinger beholdes i Oljefondet**

Sak: NorWatch avslører innholdet i Folkerettsrådets nye vurdering. Ingen av de omstridte investeringene NorWatch og Dagbladet avdekket våren 2002 blir trukket ut av Oljefondets portefølje.

Publisert: www.norwatch.no

Gjengitt i Dagbladet, og av NRK, sendt ut av NTB og ANB

17. oktober 2002:

Tittel: **Drapsanklage mot oljefond-selskap**

Sak: Det amerikanske selskapet Talisman Energy anklages for drap i forbindelse med oljevirkosomhet i Sudan.

Publisert: www.norwatch.no

18. oktober 2002:

Tittel: **Etikkutvalg med slagside til næringslivet**

Sak: Det regjeringsoppnevnte utvalget som skal utrede mulighetene for håndhevelse av etiske kriterier i oljefondet har ingen representanter fra ideelle organisasjoner. Flertallet kommer derimot fra næringslivet, og oljesektoren er sterkt representert.

Publisert: www.norwatch.no

Fulgt opp av Dagbladet og NTB

4. Redaksjonen

Redaktør: Arne Storrønningen

Journalister: David Stenerud og Pia A. Gaarder

Adresse:

NorWatch

Fredensborgvn. 24 G

0177 Oslo

Tlf.: 22 03 31 72/62

5. Kontaktpersoner

David Stenerud
Strømsvn. 42
0658 Oslo
Tlf: 22 57 03 11
Mobil: 99 39 07 21

Pia A. Gaarder
Tingstuveien 27
0281 Oslo
Tlf: 22 50 84 86

6. Redegjørelse for arbeidet

Innledning

Arbeidet med prosjektet som etter hvert fikk navnet ”Verstinger i Oljefondet”, startet i februar 2002. Næring til idéen fikk vi fra en utbredt mistillit til alle saker som hadde med Oljefondet å gjøre etter at SV og Dagbladet høsten 2001 hadde bommet med avsløringen om at Oljefondet var inne i klasebombeproduksjon. Vi fikk blant annet en konkret tilbakemelding fra NTB om at de hadde tatt en redaksjonell beslutning om å være særlig skeptisk til saker som inneholdt kritikk av Oljefondet. Lignende tilbakemelding fikk vi fra P4.

Temaet ”Oljefondets investeringer” var med andre ord blitt et minelagt felt. Et nytt feiltrinn kunne skape ytterligere mistillit til enhver kritikk av Oljefondets investeringspolitikk.

Vi mente at selv om SV denne gangen hadde bommet på et selskap og hengt ut Oljefondet og dets forvaltere på feil grunnlag, kunne ikke det bety en frifinnelse av Det Norske Petroleumfondet. Arbeidstesen ble at det sikkert finnes både klasebomber og andre svært tvilsomme investeringer i Oljefondet.

Vi satte oss som mål at eventuelle avsløringer måtte være så bombesikre at de på ingen måte kunne trekkes i tvil.

Problemstilling

Den sentrale problemstillingen ble som antydnet i innledningen svært enkel:

- 1) Finnes det investeringer i Oljefondet som er like eller vel så uetiske som klasebomber, og kan disse investeringene dokumenteres med ett hundre prosent sikkerhet.
- 2) Hvis så, hva vil politikerne gjøre med det.

Problemstillingen ble ikke vesentlig endret underveis, men avsløringene tok av i omfang og betydning.

Arbeidsmetode

NorWatch var allerede i februar 2002 ute med en sak om Oljefondets investering i det omstridte Utkal-prosjektet i India, som Norsk Hydro nettopp hadde trukket seg fra. Vi hadde også tidligere år jobbet både med saker om Oljefondet og om etiske investeringer generelt. Det var bakgrunnen for at vi i mars ble kontaktet av journalist Anders Horntvedt i Sandefjords Blad. Han jobbet med en sak om uetiske investeringer av kommunens penger, og nevnte at han mente General Dynamics (GD) var involvert i klasebombeproduksjon.

Vi sjekket med Oljefondet og fant at det var investert 103 millioner kroner i GD. Deretter søkte vi på selskapets hjemmeside uten resultat. Andre søkemotorer ledet oss imidlertid til

datterselskapet GT-OTS. Vi fant at dette selskapet produserer kapsler til klasebomber. Dermed skannet vi nettet for produktet (kapslenes utseende og andre kjennetegn) og fant at det dreide seg om de samme som ble brukt i Afghanistan og tidligere i Bosnia. Vi tok kontakt med lederen i den London-baserte organisasjonen Land Mine Action, Richard Lloyd, som kunne bekrefte funnet. Han forklarete videre at selve kapslene, med sin gule, forlokkende farge, måtte ta svært mye av skylden for at så mange barneliv i Bosnia har gått tapt; barn synes de ser ut som brusflasker, eller noe annet lystig, plukker dem opp – og blir sprengt i filler.

Dagbladet skulle publisere saken simultant med oss. Journalisten som skulle skrive ut saken, var så engstelig for å igjen begå en bommert at han møtte opp hos NorWatch-redaksjonen og ba om en gjennomgang av hele researchen. Det måtte til og med dobbeltsjekkes at General Dynamics Ordnance and Tactical Systems (GD-OTS) virkelig var datterselskapet til General Dynamics (GD).

Tanken om å sjekke Oljefondet for atomvåpen var nå svært nærliggende: Det første vi gjorde var å plukke ut alle våpenselskaper i Oljefondets portefølje. Deretter gjorde vi kryssøk og fikk mange, men vage (lite konkrete) treff. Vi pekte likevel ut et selskap vi mente mest sannsynlig produserte atomvåpen – det amerikanske dinosaur-selskapet Lockheed Martin Corp.

På nettet fant vi indisier på at Lockheed Martin var inne i produksjon av atomvåpen, men de var for det meste diffuse og gamle. Vi ville unngå SVs og Dagbladets feil å ta for gitt at en eventuell gammel investering fortsatt var operativ.

Det første problemet var å bestemme om Lockheed Martin per i dag var inne i produksjonen eller delproduksjonen av atomvåpen, og nøyaktig hva selskapet produserte. Vi bestemte oss for å bruke utelukkende offisielle informasjonskilder innenfor våpen- og forsvar, og ikke basere oss på informasjon fra ulike grupperinger som arbeider mot atomkraft og/eller atomvåpen. Tilgjengelige nyhetsartikler om dette temaet i nasjonal og internasjonal presse var på sine side påfallende få – for ikke å si helt fraværende.

Problemet var i første omgang å bryte igjennom omskrivningene som atomvåpen får i offisielle kilder som for eksempel produktkataloger hvor ord som atomic eller nuclear weapon så å si aldri forekommer. Det er dermed ikke lett å se at kategorien "Fleet Ballistic Missile" på nettsidene til Lockheed Martin egentlig refererer seg til en familie med atomraketter, slik vi etter hvert kom fram til. Lockheed Martin viste seg å ha utarbeidet, i samarbeid med den amerikanske marinen, den avanserte atomrakett-familien som befinner seg på amerikanske og britiske u-båter, nemlig Trident II D5 og de tidligere variantene av rakett-typen.

Lockheed Martins rolle i utviklingen og produksjonen av atomraketter ble nøstet opp skritt for skritt. Vi kryssjekket all offentlig tilgjengelig informasjon som lå på nettsidene til Lockheed Martin og dets datterselskap, andre våpenselskaper, det amerikanske energidepartementet samt det amerikanske og britiske forsvarsdepartementet. Etter hvert fant vi en mengde informasjon som – når den først ble satt sammen på riktig måte – ga et utfyllende bilde av Lockheed Martins rolle i utviklingen og produksjonen av amerikanske og britiske atomraketter.

Men det var noe som likevel lenge manglet: hvorfor ble det aldri snakket om atomstridshoder? Det vanskeligste punktet i denne fasen av researchen var å finne ut at Lockheed Martin hadde utviklet og produserte selve atomrakettene, men at atomstridshodene i de samme rakettene hadde en annen kilde, nemlig Pantex Plant i Texas som ligger direkte

inn under det amerikanske Energidepartementet. Sammenstillingen mellom atomstridshoder og atomrakett-kroppen finner sted nettopp ved Pantex.

Klargjøringen av Pantex Plants posisjon innenfor amerikansk atomstrategi, ble dermed samtidig et viktig tema. Viktige kilder her ble Pantex Plants egne hjemmesider, det amerikanske Energidepartementet og den amerikanske kongressen.

Vi fulgte sporene til Lockheed Martin også gjennom resultater fra anbudskonkurranser og andre våpenprodusenter som er underleverandører til atomraketene. Vi kom dermed til at Lockheed Martin er med i driften av det britiske AWE (The Atomic Weapon Establishment) som både produserer og påmonterer atomstridshodene i de britiske atombombene.

Gjennom en møysommelig prosess unngikk vi å blande sammen produksjon av atomstridshoder og produksjon av den høyteknologiske rakettkroppen som bærer raketene. Samtaler med fagfolk og forskere på området - som visste lite om produsenter av atomvåpen, men mye om teknologien rundt atomvåpen - var i denne sammenheng av betydning.

På dette tidspunkt hadde vi nok materiale til å kunne gå ut med avsløringen om at Oljefondet hadde investert i atomvåpen. Saken ble gitt eksklusivt til Dagbladet som fremskyndet sin egen serie om Oljefondet for å kunne bruke atomprodusentsaken som hovedoppslag.

Arbeidet med Lockheed Martin og oppbygningen av atomvåpenproduksjonen i USA, gjorde imidlertid at vi underveis gjorde et nytt funn som knyttet Oljefondet til atomvåpen. Den amerikanske giganten Honeywell International – hvor Oljefondet var inne med 177 millioner kroner, viste seg å stå sentralt i driften av Pantex Plant i USA. Selskapet er en av de største aktørene i konsortiet BWXT Pantex som på vegne av Energidepartementet driver Pantex sammen med og den amerikanske hærens ingeniørkorps (COE). Pantex viste seg å være det eneste anlegget i USA som kan påmontere og plukke fra hverandre atomstridshoder. All oppgradering av eksisterende atomstridshoder, dvs modernisering av det amerikanske kjernefysiske arsenalet i, foregår her.

Som en bisak fant vi også ut at Sandia National Laboratory er et heleid datterselskap til Lockheed Martin som dermed er enda tyngre inne i atomvåpenproduksjonen enn først antatt.

Saken ble gitt til NTB og fikk stor spredning. Bergens Tidende refererte til NorWatch atomvåpenavsløringer da avisen på lederplass krevde etiske retningslinjer for Oljefondets investeringer.

Våpensakens egenart: Under hele perioden vi arbeidet med prosjektet, sjekket vi selskaper som hadde kjørt seg fast etisk opp mot Oljefondet. Dette var den relativt enkleste delen av jobben – våpensakene krevde mer jobb fordi vi ikke hadde skriftlige mediekilder å forholde oss til.

Våpenindustrien er en tung informasjonsmaterie, med uoversiktlighet både i forhold til tekniske uttrykk og hemmelighold. Generelt kan vi si at løsningen var å bruke svært mange kilder (fortrinnsvis internett og eksterne eksperter) som sammen kunne danne et fullstendig og solid saksgrunnlag. Forsøk på å få selskapene selv i tale førte ikke frem.

Sentrale kilder: FN, Forsvarsdepartementene i USA og Storbritannia, Det amerikanske energidepartementet, Den amerikanske kongressen, Richard Lloyd i LMA, ICBL, Norsk

Folkehjelp, Røde Kors, Norges Bank, Finansdepartementet, SVs stortingsgruppe, Anders Horntvedt i Sandefjords Blad, våpenselskapenes produktkataloger.

Politiske konsekvenser

Sakene NorWatch publiserte skapte mye debatt og problemstilling nr. 2 ”... hva vil politikerne gjøre...” ble fort relevant. Allerede samme dag som NorWatch avslørte at Oljefondet investerte i klasebomber, lovet finansminister Per-Kristian Foss i egen pressemelding om saken at han ville granske NorWatches avsløring. Spørsmålet ble også tatt opp i Stortingets spørretime kort tid etter (17.4.02).

Vi bestemte oss for å ikke gi slipp på spørsmålet om hvilke konsekvenser avsløringene fikk, og drev en intens oppfølging overfor Finansdepartementet. Den 19.september kunne NorWatch avsløre innholdet i et brev fra Folkerettsrådet og innholdet i Finansdepartementets egne ekspertvurderinger: ingen av de omstridte investeringene som NorWatch og Dagbladet hadde trukket fram våren 2002, ville bli trukket ut av Oljefondet.

Men før det var både Regjering og Storting på gli. I forbindelse med revidert nasjonalbudsjett viser regjeringen til Folkerettsrådets vurderinger og legger frem en plan om å utvide uttrekkingsmekanismen til ILOs konvensjon om de verste former for barnearbeid (slaveri, sexhandel, alvorlig helserisiko og barnesoldater), samt Barnekonvensjonens paragraf 34 og 35. Oljefondet skal skannes på grunnlag av denne utvidete tolkningen av uttrekksmekanismen.

Etter at Fremskrittspartiet snudde i synet på etiske retningslinjer for Oljefondet, ber stortingsflertallet regjeringen den 21. juni om å legge frem forslag til etiske retningslinjer for Oljefondet innen våren 2004. Den 18. oktober oppnevner Kongen i Statsråd utvalget som skal utarbeide et forslag til etiske retningslinjer for Oljefondet.

7. Tid

Vi jobbet med prosjektet fra februar til desember 2002, og anslår at til sammen om lag fire månedsverk ble lagt ned i arbeidet.

9. Signaturer

Oslo, den 14. januar 2003

David Stenerud

Pia A. Gaarder

”Den store Oljefond-debatten 2002” kronologisk:

11. april: NorWatch avslører at Oljefondet har investert 103 millioner kroner i selskapet General Dynamics, som er involvert i produksjonen av klasebomber. Dagbladet slår opp saken stort. Stillheten omkring temaet - som har vart siden SV og Dagbladets uriktige avsløring om klasebombe-investering i 14. november 2001 - er brutt.

11. april: Finansminister Foss bestemmer seg for å granske saken. Finansdepartementet sender ut en egen pressemelding om saken.

17. april: SVs Øystein Djupedal følger opp saken i Stortingets spørretime. Statsminister Bondevik svarer at regjeringen har bedt Folkerettsrådet for Petroleumsfondet om å vurdere muligheten for å utvide uttrekksmekanismen.

4. mai: NorWatch avslører at Oljefondet investerer i atomvåpen gjennom en aksjepost på 131 millioner kroner i våpengiganten Lockheed Martin. Dagbladets Magasinet bruker avsløringen som startskudd for en større serie om oljefondets investeringer.

7. mai: I forbindelse med revidert nasjonalbudsjett viser regjeringen til Folkerettsrådets vurderinger og legger frem en plan om å utvide uttrekksmekanismen til ILOs konvensjon om de verste former for barnarbeid (slaveri, sexhandel, alvorlig helserisiko og barnesoldater), samt Barnekonvensjonens paragraf 34 og 35.

7. mai: Dagbladet påpeker på lederplass at innføringen av etiske retningslinjer er et politisk og ikke et praktisk spørsmål.

8. mai: Øystein Djupedal utfordrer i spørretimen finansminister Foss på planene om å styrke uttrekksmekanismen: Etiske retningslinjer er nødvendige, fordi uttrekksmekanismen begrenser seg til å rette opp uheldige pengeplasseringer i etterkant - "etter at Dagbladet NorWatch og SV ... har avslørt hva Oljefondet er inne i."

9. mai: NorWatch avslører at Oljefondet er inne i enda mer atomvåpenproduksjon - denne gang via investeringene i amerikanske Honeywell International, verdt 177 millioner kroner.

10. mai: Bergens Tidende viser på lederplass til NorWatchs avsløringer om atomvåpen og krever etiske retningslinjer for Oljefondet.

14. juni: Fremskrittspartiet går plutselig inn for etiske retningslinjer for Oljefondet

21. juni: Stortingsflertallet ber regjeringen fremme et forslag til etiske retningslinjer for Oljefondet innen våren 2004.

18. september: NorWatch melder at Oljefondet på tross av avsløringene, fortsatt er inne i en rekke verstingselskaper og avslører at Folkerettsrådet for Petroleumsfondet har kommet med en ny vurdering: investeringer i søsterselskaper til landmine-produsenter strider ikke mot folkeretten..

20. september: Dagbladet viser på lederplass til NorWatch og sine egne avsløringer, og retter kraftig kritikk mot forvalterne av Oljefondet..

1.oktober: Finansminister Foss tar pennen fatt og svarer på kritikken om oljefondets investeringer i et innlegg i Dagbladet.

18.oktober: Kongen i Statsråd utnevner etikkutvalget som skal utarbeide et forslag til etiske retningslinjer for Oljefondet. NorWatch påpeker skjevheten ved sammensetningen av utvalget hvor flertallet er sterkt knyttet til næringslivet og ingen ideelle organisasjoner er representert.

Ettikkutvalgets innstilling skal foreligge i juni 2003, og ligge til grunn for et forslag fra regjeringen om kriterier og organisering av etiske retningslinjer for Oljefondet. Forslaget skal etter planen fremlegges for Stortinget våren 2004.